

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ: ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ

Проблеми молоді, ефективність державної підтримки молодого покоління – індикатори стану всього суспільства. У багатьох країнах молодь (соціально-вікова група населення у віці 14–35 років) вважається однією з найбільш важливих суспільних груп, тому що має могутній інноваційний потенціал, від якого залежать майбутні шляхи розвитку.

В Україні молодь складає більше 30,2 % населення країни, діти та підлітки у віці до 14 років – 14,1 % [1, с. 173]. Всього це 20,5 млн осіб, які відносяться до найвразливіших прошарків населення. Проблеми підготовки підростаючого покоління до майбутнього життя в сучасних умовах є надзвичайно складними та гострими.

За роки незалежності України у зв'язку із процесами ринкової транс-формації економіки, деформацією соціальних інститутів, відсутністю науково обгрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку накопичилось багато проблем, усвідомлення і вирішення яких на державному рівні сприяло б підвищенню ролі та більш повному розкриттю потенційних можливостей молодих людей у суспільстві. Зараз стан молодіжних проблем в Україні досяг такої загрозливої межі, що подальше їх поглиблення вже обертається національною катастрофою.

Фахівцями Державного інституту проблем сім'ї та молоді, Інституту економіки та прогнозування НАН України, Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України вивчаються соціальні проблеми працевлаштування й освіти молоді, вплив міграції на вітчизняний молодіжний сегмент ринку праці [2–6].

Удосконаленням регіональної політики зайнятості молоді, дослідженнями мотивації безробітної молоді та впливу мотиваційних чинників на формування трудового потенціалу регіону займаються в Науково-дослідному інституті праці і зайнятості населення Міністерства праці та соціальної політи-

ки України і НАН України, Кіровоградському національному технічному університеті, Луганській філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України [7–9].

Вчені Міжгалузевого інституту управління проводять дослідження із проблем попередження виникнення залежності підлітків від алкоголю та наркоманії [10]. Злочинність молоді та неповнолітніх і шляхи її попередження досліджуються фахівцями Європейського університету [11], Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова [12] та Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України [13].

Проблемам формування державної молодіжної політики приділяється значна увага вчених Інституту економіки та прогнозування НАН України [14], Національного інституту стратегічних досліджень [15], Інституту регіональних досліджень НАН України [16], Донецького інституту психології і підприємництва [17, 18], Міжрегіональної академії управління персоналом [19].

Разом з тим аналіз наукових літературних джерел свідчить, що комплексні наукові дослідження із проблем поліпшення соціально-економічного становища молоді в Україні поки що відсутні. Виходячи зі значущості інноваційного потенціалу молоді в суспільстві, поглиблення та загострення демографічних проблем і соціально-економічних процесів у результаті світової фінансової кризи, *метою цієї статті є визначення проблем, від яких залежать умови становлення молодих людей та заходів щодо поліпшення соціально-економічного становища молоді завдяки активізації державної молодіжної політики.*

Значення молоді у політичних і соціально-економічних процесах, в першу чергу, у структурі зайнятості населення зростає з кожним роком. Шляхи, які оберне нове покоління, залежать від сьогоденних умов життєдіяльності, а також можливостей щодо вибудовування майбутнього, які пропонуються молоді на різних етапах становлення.

У 2007 р. питома вага молоді серед економічно активного населення складала 39,2 %, у тому числі 38,2 % серед зайнятих, або 8,75 млн осіб. Безробітними були 759,8 тис. молодих людей у віці 15–34 років, з яких 389,8 тис., або 51,3 %, були у віці 15–24 роки.

За 2004–2007 рр. у господарському комплексі України питома вага молоді в кількості штатних працівників зростає з 29,2 до 31,5 %, у тому числі в фінансовій діяльності з 46,5 до 57,4 %, торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів – з 46,9 (2005 р.) до 50,7 %, діяльності готелів і ресторанів – з 34,5 до 40,6 %, діяльності пошти і зв'язку – з 32,4 до 32,8 %, промисловості – з 31,3 до 31,6 %, діяльності авіаційного транспорту – з 28,3 до 30,7 %, водного транспорту – з 24,4 до 26,1 %, будівництві – з 26,0 до 29,6 % тощо (табл. 1) [20, с. 376, 386, 392].

Таблиця 1. Зайнятість молоді України за видами економічної діяльності

Показники	РОКИ			
	2004	2005	2006	2007
Середньорічна кількість найманих працівників, тис.	11316	11388	11433	11413
з них				
Кількість найманих працівників у віці 15–34 років		3485,8	3589,2	3669,5
15–35 років	3354,2			
у % до середньорічної кількості найманих працівників		30,6	31,4	32,2
у % до облікової кількості штатних працівників	29,2	30,3	31,0	31,5
у тому числі за видами економічної діяльності:				
фінансова діяльність	46,5	50,0	53,1	57,4
торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку		46,9	49,4	50,7
діяльність готелів і ресторанів	34,5	37,8	39,5	40,6
державне управління	36,8	36,3	36,7	36,1
діяльність пошти і зв'язку	32,4	32,0	32,1	32,8
промисловість	31,3	31,6	31,7	31,6
транспортні послуги та допоміжні операції	28,2	29,0	30,0	31,1
діяльність авіаційного транспорту	28,3	29,7	28,3	30,7
діяльність транспорту і зв'язку	28,3	28,7	29,2	30,0
будівництво	26,0	27,4	28,8	29,6
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	25,6	26,7	28,3	29,3
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	27,6	28,0	28,0	27,4
діяльність наземного транспорту	26,2	26,2	26,3	26,8
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури і спорту	26,1	26,8	27,2	26,8
діяльність водного транспорту	24,4	26,2	25,3	26,1
сільське та лісове господарство, мисливство	24,3	24,5	24,6	23,9
рибальство, рибицтво	25,7	26,6	25,8	23,8
освіта	23,4	24,3	24,0	23,7

У Донецькій області питома вага молоді у віці 15–34 років серед найманих працівників на кінець 2008 р. складала 32 %, у тому числі за такими видами економічної діяльності, як фінансова – 57,3 %, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку – 49,2, діяльність готелів і ресторанів – 42,4, водного транспорту – 39,9, авіаційного транспорту – 38,1, державне управління – 39,8, промисловість – 33,1 % [21, с. 318].

Разом з тим становище молоді на ринку праці з кожним роком стає все складнішим. Молодь є однією з найвразливіших груп на ринку праці України. Деформована структура господарського ком-

плексу, експортно-сировинна модель розвитку економіки країни, внаслідок цього – високий рівень смертності працездатного населення, зростання корупції та організованої злочинності, легальна та нелегальна міграція і торгівля людьми, безробіття і процеси, що супроводжують сучасну фінансово-економічну кризу, обумовлюють негативні явища щодо працевлаштування молоді в Україні.

У 2006 р. після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації не були працевлаштовані 17 % молодих людей (у 2005 р. – 16,3 %), у 2007 р. – 17,4 % [20, с. 376]. У Донецькій області рівень безробіття серед молоді віком 15–24 роки складає у 2006 р. 12,2 %, у 2007 р. – 11,4 %, у 2008 р. – 10,6 % до економічно активного населення цієї вікової групи [21, с. 305; 22, с. 33, 38]. Це 33,8 тис. молодих людей, серед яких 15,7 тис., тобто 46,4 %, не були працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Практика свідчить: якщо молода людина не в змозі знайти роботу у перші три роки після закінчення навчального закладу за отриманим фахом, вона втрачає інтерес до нього.

Внаслідок цих процесів зростає незатребуваність і соціальний песимізм серед української молоді. Згідно із соціологічним опитуванням, більше 60 % людей у віці 29–35 років не бачать своєї соціальної перспективи в Україні, 78 % з них не відчують себе господарями в державі, майже 70 % не задоволені своїм соціальним статусом [23, с. 36].

За результатами соціологічного дослідження міграційного потенціалу мешканців України, який було проведено у 2004 р. Фондом «Демократичні ініціативи» і Центром соціальних і політичних досліджень «СОЦИС», 23,2 % опитаних респондентів з усіх регіонів України бажали б тимчасово залишити країну з метою працевлаштування за кордоном. З них 33,3 % були у віці 16–29 років, 58,1 % – у віці 30–54 років і 8,6 % – у віці 55 і старше [24, с. 66, 75].

Тому ситуація на молодіжному сегменті ринку праці потребує активізації державної політики щодо поліпшення кількісних і якісних показників зайнятості молоді. При цьому треба пам'ятати, що Україна разом з Молдовою, Таїландом і Нігерією увійшла до десятки країн, де процвітає торгівля людьми. Як повідомляє Укрінформ, у Білорусі, Болгарії, Молдові, Румунії й Україні, в тенета торгівців щороку потрапляє 225 тис. осіб. За даними Міжнародної організації з міграції, злочинці активно продають людей для робіт на фермах, примушують займатися проституцією та жебрацтвом, втягують у різні злочини.

За даними Департаменту ООН із боротьби з наркотиками і злочинністю, за роки незалежності України біля 100 тис. українців потрапили в тенета торговців. Значна частина із них стали рабами, батрака-

ми, жінками так званого комерційного сектору. Експерти дійшли висновку, що владні структури приділяють недостатньо уваги боротьбі з організованою злочинністю і корупцією, за допомогою яких процвітає нелегальна міграція та торгівля людьми.

В умовах сучасної глобальної фінансової кризи процеси трудової міграції «четвертої хвили» обумовлені надто низьким рівнем заробітної плати в Україні, високим рівнем безробіття, особливо в великих містах, що характерно для таких регіонів, як Донецька область (на 100 тис. наявного населення в регіоні нараховується 56,6 вибулих при середньому показнику по Україні 31,9) [1, с. 183].

На сучасному етапі глобалізації трудова міграція притаманна багатьом країнам. За даними директора Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» І. Ключковської, за 1965–1990 рр. кількість мігрантів у світі зросла на 45 млн і досягла 200 млн осіб – це понад 3 % населення планети. Річний приріст мігрантів у світі складає 2,1–2,9 %. У країнах ЄС населення іноземного походження досягає 30–40 % загальної чисельності їх громадян [25].

Основоположник Чикагської школи міської соціології та екології людини Роберт Парк, який визначав міграцію як одну із форм здійснення історичних змін, вважав, що міграції, революції та війни – явища одного порядку, оскільки вони порушують природну течію людської історії. Міграції населення проявляють себе як спосіб досягнення нової рівноваги, коли економіка та соціальний порядок порушуються [26, с. 886; с. 10].

Колись В'ячеслав Чорновіл сказав, що «такою розкиданістю по світу, як українці, може похвалитися (або засмутитися?) хіба що тільки біблійний єврейський народ». Тільки за офіційними даними,

українці мешкають у 55 країнах світу [27, с. 21]. Не від гарного життя вони їздять по світу в пошуках долі. Остання хвиля еміграції «викинула» за кордон від 7 до 10 млн українців, переважно сімейних.

Кожен четвертий із працездатних громадян України працює за кордоном. Чисельність мігрантів із України у 2005 р., за даними Всесвітнього Конгресу Українців, складала в Росії, США та Канаді по 1 млн, Іспанії – 0,1–0,4, Польщі – 0,3, Італії – 0,2–0,8, Німеччині – 0,45, Туреччині та Греції – по 0,35 млн, Португалії – 1,5 млн осіб. Річне скорочення населення за рахунок еміграційних процесів досягало в деякі роки незалежності України 150–160 тис. осіб, що дорівнює 55–59 % загального зменшення населення [14, с. 47].

Слід зауважити, що міждержавна міграція займає незначну частку серед інших напрямів міграції. За 2000–2008 рр. її питома вага скоротилася з 12 до 3,2 %. При цьому питома вага міжрегіональної міграції у межах України зросла з 2,8 до 38,2 %, а внутрішньорегіональної – з 55,2 до 58,6 % загальної чисельності вибулих осіб за усіма напрямками міграції [1, с. 183].

У Донецькій області, населення якої складає 9,8 % населення України, на протязі 2000–2008 рр. питома вага закордонних емігрантів зросла з 11,4 до 13,3 % від загальної чисельності вибулих із країни через міждержавну міграцію (табл. 2) [1, с. 181; 21, с. 295]. Незважаючи на те, що рівні зайнятості та заробітної плати в регіоні вище середньореспубліканських показників, тут постійно спостерігається перевищення кількості вибулих над прибулими та високий рівень показників валової міграції по містах і районах. Це обумовлено деформованою структурою промислового комплексу і катастрофічними соціальними наслідками ринкових трансформацій експортнозалежних галузей основної спеціалізації регіону.

Таблиця 2. Структура міграції населення України та Донецької області у 2008 р.

Напрями міграції	Число вибулих, осіб			Структура вибулих, %	
	Україна	Донецька область	Питома вага, %	Україна	Донецька область
Всього	695869	62120	8,93	100,00	100,00
У межах України					
внутрішньорегіональна	407507	44316	10,87	58,56	71,34
міжрегіональна	265960	14828	5,58	38,22	23,87
Міждержавна	22402	2976	13,28	3,22	4,79
у країні СНД	14770	2560	17,33	2,12	4,12
інші країни	7632	416	5,45	1,1	0,67

Експорт людського капіталу обумовлює збільшення обсягів міграційного фінансового капіталу (грошових переказів мігрантів). Згідно з доповіддю Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, у 2006 р. 150 млн мігрантів, працюючих в індустріально розвинутих країнах, переказали на батьківщину більш 300 млрд дол. Для порівнян-

ня, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій до всіх цих держав склав 167 млрд дол.

Грошові перекази українських трудових мігрантів у два рази перевищують прямі іноземні інвестиції в українську економіку і досягли за офіційними даними у 2006 р. 8,4 млрд дол. За показником грошових переказів на батьківщину Украї-

на посіла шосте місце у світі (Індія – 24,5, Росія – 13,8 млрд дол.).

Реальні обсяги міграційного капіталу досягли 21 млрд дол. Це приблизно 25 % ВВП України і значно більше обсягів іноземних інвестицій [28, с. 4]. Тобто роль міграційного капіталу як джерела фінансування процесів економічного розвитку і своєрідного стабілізатора соціально-економічного розвитку на макро- та мікрорівнях є доволі вагомою.

Разом з тим, за висловом народного депутата України Геннадія Удовенка, який тривалий час очолював Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради України, відтік людського капіталу може перетворити країну в «зону стихійного лиха». Але державні органи недостатньо займаються проблемами та соціальними наслідками «четвертої хвилі» еміграції, незважаючи на те, що громадяни та суспільство постійно привертають до них увагу.

У результаті міграційних процесів ринок праці України втрачає кваліфікованих молодих робітників. Розподіл мешканців Донецької області, які тимчасово працювали за кордоном за наймом, свідчить, що питома вага громадян з вищою освітою серед них у 2007 р. складала 30,8 %, у тому числі з повною вищою освітою 24,5 %; у 2008 р., відповідно, 34,1 та 25,3 %. Тому у 2008 р. 43 % громадян України, які тимчасово працевлаштувалися за кордоном, працювали на посадах керівників, спеціалістів, службовців, 54,6 – на робочих місцях і лише 2,4 % – на місцях, які не потребують професії чи спеціальності [29, с. 228; 30, с. 102]. І це за умови, що в Україні спостерігається гостра нестача кваліфікованих кадрів, особливо в таких суперіндустріальних регіонах, як Донецька область.

Міграційне скорочення населення України негативно впливає на його статево-вікову структуру і трудовий потенціал. Наприклад, у 2007 р. серед вибулих з Донецької області в інші регіони України 78,4 % становили особи у працездатному віці, із них 57,5 % – у віці 18–34 роки. Серед вибулих до інших країн особи у працездатному віці склали 66,3 %, з них молодь – 59,5 %.

Розподіл мешканців Донецької області, які тимчасово працювали за кордоном за наймом, свідчить, що питома вага чоловіків віком 18–27 років серед них складала у 2007 р. 24,2 %, у 2008 р. – 19,5 %, а віком 28–39 років, відповідно, 28,4 і 21,5 % [29, с. 227; 30, с. 101]. Питома вага молоді віком 15–34 років у загальному обсязі всіх потоків мігрантів у Донецькій області складала у 2007 р. серед вибулих 60,9 %, у тому числі чоловіків – 58,7 %, жінок – 62,5 %, у 2008 р., відповідно, 62,1 %, 59,7 та 64,0 % [21, с. 298].

Жінок фертильного віку (15–49 років) серед тих, хто виїхав до інших регіонів України, було 39,9 %, а

серед тих, хто поїхав до інших країн – 37,3 %. Зважаючи на те, що демографічна ситуація в області та країні в цілому оцінюється як кризова, а також на загострення соціальних проблем внаслідок світової економічної кризи, вищезазначені тенденції міграційних процесів можуть серйозно деформувати склад трудового потенціалу країни та її окремих регіонів.

Одним зі значущих негативних наслідків відтоку людського капіталу за кордон є поширення соціального сирітства в Україні. За даними опитування, проведеного серед заробітчан, дев'ять із десяти мають дітей. Кожною четвертою дитиною в Україні опікується батько. У кожній шостій дитині за кордоном обоє батьків, тому її доглядають бабуся чи дідусь. Двоє з десяти заробітчан залишили своїх дітей на близьких родичів, одного з десяти, як кажуть, «на бога» [31].

Згідно з соціологічними дослідженнями, сімейний статус потенційного гастарбайтера виглядає так: сім'ю мають 62,0 % (проти 54,4 % серед потенційних емігрантів), розлучені 7,5 % (проти 9,9 %), вдівці складають 4,4 % (проти 5,5 %). Дітей у віці до 16 років у потенційних гастарбайтерів більше, ніж у групі потенційних емігрантів: якщо по одній дитині мають 26,4 % сімей, які готуються до від'їзду назавжди, а двох – всього 6,0 %, то у співвітчизників, що збираються за кордон з метою тимчасової роботи, одну дитину у віці до 16 років мають 27,6 %, двох – 15,4 %, трьох і більше – 1,5 % сімей. У сім'ях потенційних емігрантів кількість неповнолітніх дітей взагалі не перевищує двох [24, с. 73].

За оцінкою фахівців, зараз в Україні понад 3,5 млн дітей стали соціальними сиротами [32]. Замість школи діти заробітчан, які позбавлені батьківського контролю, витрачають дедалі більше часу на алкоголь, наркотики, гральні автомати, хуліганство і навіть розбійні напади. Як припускають у міліції, на злочинний шлях вони стають, щоб «урізноманітнити» своє «сите» життя. Ані стареньких бабусь-дідусів, ані, тим більше, сусідів розбишаки не слухають. Знайти батьків, більшість з яких виїхала на заробітки на кордон нелегально, просто неможливо. Підлітки, виховання яких здійснюється без батьків, – фактично втрачене покоління. Впливу на таких нема, і жодна прийомна сім'я чи притулок їх уже не перевиховає.

Підтвердженням цього є результати численних круглих столів, які проводились за сприянням Фонду «Open Ukraine» в різних містах України Міжнародним інститутом освіти, культури і зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» на протязі 2008–2009 рр. Їх мета – привернути увагу суспільства і держави до соціально-економічних і морально-етичних проблем, спричинених «четвертою хвилею» української еміграції, а саме проблем соціального і національного сирітства.

Треба підкреслити, що проблема соціального та національного сирітства, по-перше, є лише «верхівкою айсбергу», тобто концентрованим вираженням сучасного соціально-економічного розвитку, а, по-друге, кількісні параметри процесів, які розглядаються, досягли таких якісних характеристик, що обов'язково матимуть як негативні, так і позитивні наслідки для майбутнього країни.

Поширення соціального сирітства здійснюється на тлі багатьох негативних процесів, які спостерігаються серед молоді України. Статистика щодо складу

підлітків, які перебувають на обліку у кримінальній міліції у справах неповнолітніх, свідчить, що серед них питома вага тих, хто ніде не працював і не навчався, за 1990–2008 рр. збільшилася в Україні з 8,2 до 21,4 % [1, с. 226]. З цією тенденцією кореспондується динаміка зростання серед засуджених за окремі види злочинів питомої ваги осіб у працездатному віці, які ніде не працювали і не навчалися, – з 23,2 % до 61,9 % у 2007 р. та 61,0 % у 2008 р. [1, с. 225; 20, с. 513, 516] (у Донецькій області, відповідно, з 24,1 % до 62,8 % у 2007 р. та 65,8 % у 2008 р. [21, с. 423]) (табл. 3).

Таблиця 3. Питома вага засуджених осіб у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, в загальній чисельності засуджених в Україні

Питома вага	РОКИ					
	1990	1995	2000	2005	2007	2008
неповнолітніх, які не працювали і не навчалися, серед тих, які перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах неповнолітніх	8,2	23,8	25,2	18,7	21,2	21,4
засуджених підлітків (у віці 14–17 років) до загальної чисельності засуджених	12,1	7,8	8,7	9,9	7,3	6,9
засуджених осіб у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, в загальній чисельності засуджених	23,2	39,6	59,7	56,3	61,9	61,0

Якщо чисельність неповнолітніх, які не працювали і не навчалися, з тих, що перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції (а серед них питома вага тих, які не мають батьків чи мають одного з батьків, збільшилась за 2000–2007 рр. з 28,3 до 32,8 %), зменшилась з 10 до 6,4 тис., то кількість засуджених у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, зросла з 85,8 до 94,6 тис. осіб [1, с. 226].

На протязі багатьох років в Україні практично не знижується питома вага молодих людей (у віці до 30 років), засуджених за окремі види злочинів у загальному обсязі засуджених: 47,9 % у 1985 р., 51,1 % у 1995 р. і 54,8 % у 2007 р., з них у віці 14–17 років – 7,3 %, 18–24 років – 29,2 %, 25–29 років – 18,3 % (табл. 4). Питома вага жінок серед засуджених зросла з 9,5 % у 1990 р. до 14,4 % у 1995 р., 12 % у 2007 р., 12,4 % у 2008 р., а осіб у працездатному віці, які не працювали і не навчалися, з 23,2 % у 1990 р. до 39,6 % у 1995 р., 61,9 % у 2007 р. і 61,0 % у 2008 р. [1, с. 225; 20, с. 513].

За 1990–2006 рр. чисельність зареєстрованих злочинів в Україні збільшилася на 15,8 % – до 428 тис. на рік, у 2007 р. їх кількість знизилась до 408,2 тис., у 2008 р. – до 390,2 тис. Але у 2008–2009 рр. у зв'язку з фінансово-економічною кризою спостерігається активізація злочинності у всіх регіонах, особливо серед молоді. За статистикою МВС України, вулична злочинність у 2009 р. порівняно з 2008 р. зросла на 12 %, чисельність озброєних нападів – на 15 %, пограбувань – на 8 % (за 2000–2008 рр. чисельність грабежів у країні зросла з 23,0 до 26,9 тис.) [1, с. 224].

У Донецькій області питома вага молоді у віці до 30 років, засудженої за окремі види злочинів, складала у 2007 р. 57,7 % загальної чисельності засуджених за відповідні злочини, у тому числі 73 % за крадіжки (2005 р. – 68,2 %), 82,1 % за грабежі (2005 р. – 80,4 %), 53,3 % за умисні вбивства та замаху на вбивства (2005 р. – 51 %), 64,4 % за зґвалтування та замаху на зґвалтування (2005 р. – 77 %), у 2008 р. – 94,8 % [21, с. 424].

За 1995–2008 рр. кількість зареєстрованих злочинів у містах масового відпочинку населення збільшилась в області з 3895 до 13950, або у 3,58 рази, тобто з 6,2 до 30,1 % загальної кількості злочинів, при тому, що загальний обсяг злочинів в області знизився на 26,1 % [21, с. 421]. У 2008 р. кількість зареєстрованих злочинів загальнокримінальної спрямованості, скоєних у громадських містах, збільшилась у Донецькій області порівняно з 2007 р. на 13,9 % і досягла 13950, у тому числі у Донецьку – на 56,5 %, Єнакієве – на 86,2, Селидове – 51,4, Сніжному – 50,0, Авдіївці – 29,0, Макіївці – 19,6, Краматорську – 16,0, Артемівському районі – на 159,1 % [33, с. 109]. Серед затриманих за підозрою у скоєнні грабежів у I півріччі 2009 р. в Донецькій області 82 % не мають офіційного працевлаштування, а кожен третій раніше вже притягався до міліції. Ці чинники потрібно враховувати під час підготовки і проведення заходів Євро-2012.

Треба підкреслити, що майже 30 % злочинів скоєно особами у стані алкогольного сп'яніння: за 2000–2008 рр. питома вага таких осіб серед засуджених зросла в Україні з 23,9 до 26,1 %, в Донецькій

Таблиця 4. Питома вага молоді України, засудженої за окремі види злочинів, серед засуджених за відповідні злочини, %

Види злочинів		РОКИ			
		2001	2005	2007	2008
Усього молодь (у віці до 30 років)		57,0	56,4	54,8	52,6
Неповнолітні (у віці 14–17 років)		10,0	9,9	7,3	6,9
проти життя і здоров'я особи:	<i>усього молодь</i>	41,0	43,1	45,4	45,4
	<i>неповнолітні</i>	3,1	4,4	4,2	4,1
проти волі, честі та гідності особи:	<i>усього молодь</i>	42,9	43,7	49,5	56,0
	<i>неповнолітні</i>	–	0,6	1,5	2,6
проти статевої свободи і статевої недоторканості:	<i>усього молодь</i>	63,6	66,6	65,5	65,1
	<i>неповнолітні</i>	5,5	13,3	11,7	13,6
проти власності:	<i>усього молодь</i>	63,0	68,3	70,8	69,3
	<i>неповнолітні</i>	13,6	16,4	13,8	13,6
проти безпеки руху та експлуатації транспорту:	<i>усього молодь</i>	78,1	65,1	63,4	60,9
	<i>неповнолітні</i>	17,3	10,4	9,4	8,2
проти громадського порядку та моральності:	<i>усього молодь</i>	67,7	71,0	70,0	67,6
	<i>неповнолітні</i>	9,9	10,5	7,9	8,9
у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів:	<i>усього молодь</i>	50,0	48,5	48,1	46,9
	<i>неповнолітні</i>	2,2	2,6	2,1	2,0

області – з 27,5 до 28,4 % [1, с. 225; 21, с. 423]. При цьому у країні спостерігаються стійкі тенденції зростання споживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, а також тютюнокуріння.

Згідно з дослідженнями Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, здійсненими в 1995, 1999, 2003 та 2007 роках за сприянням Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), найбільша питома вага учнів, що починають вживати пиво і алкогольні коктейлі, припадає на вік 13–14 років. 17 % учнів пробують вживати міцні алкогольні напої у віці 15 років. Серед опитаних хлопців і дівчат 91 % вживали алкогольні напої протягом життя хоча б раз, з них 23 % вживали алкоголь більше 40 разів. Протягом останніх 30 днів перед опитуванням алкогольні напої вживали 62 % підлітків [34, с. 92].

Чисельність молодих людей обох статей, що палять, складає від 5 % серед 11–12-літніх до 50 % серед 15–16-літніх. Досвід паління мають 72 % юнаків і 57 % дівчат з опитаних молодих людей. Найбільший вплив на поширення куріння серед підлітків мають компанії друзів з ризикованою поведінкою. Тому дуже важливими є такі соціальні чинники, як взаємовідносини з батьками, повнота батьківської сім'ї, задоволення собою і своїм здоров'ям.

За 2000–2008 рр. кількість зареєстрованих злочинів, пов'язаних із наркотичними, сильнодіючими засобами і прекурсорами, зросла на 39,2 %. При цьому питома вага молоді (у віці до 30 років), засудженої за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, склала у 2008 р. 46,9 %, а підлітків – 2,0 % загальної чисельності засуджених за цей злочин [1, с. 224–228].

90 % зареєстрованих наркоманів – молоді люди до 30 років, 60 % – у віці від 15 до 25 років, 10–25 % серед тих, хто споживає наркотики – 13–16-літні. Останніми роками істотно зросла частка тих, хто долучився до першого вживання в юному віці. У 1995 р. лише 0,4 % хлопців та 0,1 % дівчат повідомили про досвід вживання наркотиків у віці 11 і менше років. У 2007 р. це, відповідно, 2 і 1 %. Навіть у віці 9 років ці речовини вперше спробували 1 % опитаних хлопців і 0,4 % дівчат.

Найбільш вживаними наркотиками залишаються марихуана або гашиш (14 % учнівської молоді вживали марихуану хоча б один раз упродовж життя), транквілізатори або заспокійливі (4 % опитаних), інгалятори (3 %), екстазі (3 %), ЛСД (1 %), суміші алкоголю з медпрепаратами (1 % опитаних). З тих, хто перебуває в компаніях з ризикованою поведінкою, 37 % опитаних вживали марихуану чи гашиш від 1 до 19 разів, 26 % вживали 20 і більше разів, тоді як серед підлітків, чії друзі не вживають наркотики, таких, відповідно, 10 і 1 % [34, с. 95].

Надання підліткам сучасних знань, пропаганда здорового способу життя, формування відповідального ставлення до свого здоров'я, викорінення легко-важного ставлення та хибних стереотипів відносно куріння, вживання алкогольних напоїв і наркотиків, які нав'язуються в компаніях з ризикованою поведінкою, в першу чергу, залежать від морального благополуччя дитини і здорової сімейної атмосфери, покращення взаємовідносин з батьками.

Проблеми соціального та національного сирітства набирають обертів. Вже у найближчому майбутньому ми отримаємо дуже гострі ситуації та соціальні явища, які будуть наслідками сьогоднішньої

безвідповідальності батьків і суспільства, постійної «шокової терапії» і соціальних стресів, в яких вже друге десятиріччя живе населення України.

Як зазначила директор Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини Людмила Волонєць на круглому столі «Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства», який відбувся 10 грудня 2008 р. у Києві, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту почало вивчати питання соціального сирітства, що виникає через трудову еміграцію, лише три роки тому. Безумовно, шляхом внесення змін до Цивільного, Цивільно-процесуального та Сімейного кодексів можна визнати залишених емігрантами дітей соціальними сиротами, призначити їм матеріальну допомогу. Однак це не означає, що проблему буде вирішено [35].

Батьків-емігрантів не можна вважати жертвами ситуації, оскільки відповідальність за виховання дітей є їх конституційним обов'язком. Їх діти часто потребують не так фінансової підтримки, як батьківського виховання, уваги і турботи. Відмова у батьківському теплі та піклуванні позначається на психоемоційному стані тисяч українських дітей, впливає на формування їх особистості. Психологи вважають, що покинуті зараз діти створюватимуть сім'ї за такою самою моделлю як і їх батьки — вони вже не матимуть страху залишити свою дитину на призволяще [36]. Отже, йдеться про необхідність зміни моральних пріоритетів у суспільстві, коли виховання дітей не буде приноситися в жертву матеріальному благополуччю.

Тому підвищення відповідальності за виховання дитини варто розглядати у трикутнику «сім'я, громада, держава», об'єднуючи зусилля всіх сторін. З цієї точки зору дуже важливо, що зменшення кількості молодих громадян серед трудових мігрантів розглядається серед очікуваних результатів Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 р. № 41.

Висновки. Процеси подальшої інтеграції економік різних країн будуть інтенсифікуватися і надалі. Цьому сприятиме подолання сучасної фінансової та інституційної кризи. За прогнозами Національного інституту стратегічних досліджень, «не пізніше 2011 року має відбутися повне відкриття ринків робочої сили в усіх країнах старого ЄС, що неодмінно призведе до відчутної міграції в деяких сферах (насамперед, серед низькокваліфікованої робочої сили)» [15, с. 558].

Як стверджує доктор економічних наук, професор І. Прібіткова (Институт соціології НАН України), «если економіка страны будет укрепляться, а властям удастся поддерживать бесконфликтный социальный порядок, тогда миграционные события в Украине будут развиваться по позитивному сценарию, сберегая ее демографический потенциал и

препятствуя общественным потерям. Если же этого не произойдет в силу многих внешних и внутренних причин, Украину ожидает новый миграционный дисбаланс, последствия которого предвидеть сегодня трудно» [24, с. 76].

Посилення ролі «молодіжного чинника» в соціально-економічних, політичних, соціокультурних процесах, як об'єктивної закономірності світового розвитку, специфічні потреби і потенціал молоді як мобільної соціальної групи суспільства обумовлюють необхідність попередження негативних наслідків різного роду соціально-економічних процесів, у тому числі міграційних.

Вивчення становища молоді в Україні свідчить про те, що сучасна державна молодіжна політика не в повному обсязі враховує реальні інтереси і потреби молоді, не сприяє створенню необхідних умов для зміцнення правових і матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, реалізації їх творчих можливостей та ініціатив.

Тому необхідні розробка та реалізація активної державної політики, яка полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов і гарантій для забезпечення всебічних потреб молоді, реалізації її творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції, усвідомлення нею відповідальності за своє майбутнє і країни в цілому.

Література

1. Україна у цифрах 2008 рік. — К. : Держ. комітет статистики України, 2009. — 260 с.
2. Балакірева О. М. Соціальні проблеми працевлаштування молоді / О. М. Балакірева, О. О. Яременко, О. В. Валькована та ін. — К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — 132 с.
3. Драгунова Т. Роль трансформації міграційного процесу у відтворенні людського потенціалу: теорія і практика / Т. Драгунова // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 7. — С. 31–37.
4. Балакірева О. М. Проблеми працевлаштування та міграційні орієнтації молоді / О. М. Балакірева, О. В. Валькована // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 4. — С. 76–91.
5. Щотова Ю. М. Працевлаштування молоді як складова інституту працевлаштування в трудовому праві України / Ю. М. Щотова // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2006. — № 1. — С. 80–85.
6. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / В. І. Куценко ; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. — 818 с.
7. Покришук В. Мотиваційна поведінка безробітної молоді в Україні / В. Покришук, Л. Горшко // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 8. — С. 7–12.

8. Абашина О. В. Аналіз і напрями удосконалення регіональної політики зайнятості молоді / О. В. Абашина // Економіка промисловості. — 2006. — № 3. — С. 220—228.
9. Кліяненко Б. Вплив мотиваційного фактора на формування конкурентно-спроможного трудового потенціалу регіону / Б. Кліяненко, С. Большенко // Регіональна економіка. — 2004. — № 4. — С. 7—15.
10. Озерський І. В. Проблеми наркоманії та алкоголізму в підлітковому віці та шляхи їх попередження / І. В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. — 2004. — № 5. — С. 33—37.
11. Косенко С. Причини та умови вчинення злочинів дітьми «групи ризику» / С. Косенко // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 1. — С. 135—136.
12. Дубчак Л. Злочинність неповнолітніх як відзеркалення недоліків шкільного та вузівського виховання / Л. Дубчак // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 7. — С. 46—49.
13. Голіна В. В. Особистість неповнолітнього злочинця: сучасний криміно-логічний портрет (на матеріалах м. Харкова) / В. В. Голіна, Б. М. Головкін // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2006. — № 1. — С. 42—53.
14. Політика та стратегія України у 2007 р. / за ред. І. О. Луніної. — К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2006. — 116 с.
15. Україна у 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2008. — 744 с.
16. Долишний М. И. Предпринимательство в социальной сфере как предпосылка формирования экспортноориентированной экономической политики / М. И. Долишний, В. И. Куценко // Экономика Украины. — 2006. — № 7. — С. 10—18.
17. Коніщева Н. Й. Державна молодіжна політика: проблеми та напрями вдосконалення / Н. Й. Коніщева // Молодежь и государство: VI междунар. науч.-практ. конф., Святогорск, 24—26 октября 2008 г.; Донецкая областная госуд. администрация, Донецкий нац. ун-т. — Донецк: Новый мир, 2008. — С. 199—203.
18. Коніщева Н. Й. Про необхідність системної державної молодіжної політики в Україні / Н. Й. Коніщева // Перспективи демократичного соціалізму в контексті загальноєвропейських і світових тенденцій: міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17—18 жовтня 2008 р. — К.: Б. и., 2008. — С. 105—108.
19. Головатый Н. Ф. Социология молодежи / Н. Ф. Головатый. — К.: Межрегиональная академия управления персоналом, 1999. — 224 с.
20. Статистичний щорічник України за 2007 рік. — К.: Держ. комітет статистики України, 2008. — 572 с.
21. Статистичний щорічник Донецької області за 2008 рік. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. — 576 с.
22. Економічна активність населення Донецької області за 2007 рік: стат. збірник № 11/259. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. — 107 с.
23. Молодежь и государство: V междунар. науч.-практ. конф., пос. Юрьевка, Першотравневый район, Донецкая область, 21—23 сентября 2007 г. — Донецк: Новый мир, 2007. — 216 с.
24. Прибыткова И. Хроники миграционных событий в Украине до и после распада СССР / И. Прибыткова // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2009. — № 1. — С. 41—77.
25. Ключковська І. Держава — діаспора у світових реаліях / І. Ключковська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://miok.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.
26. Park R. E. Human Migration and the Marginal Man / R. E. Park // Journal of Sociology. — 1928. — Vol. XXXIII. — № 6. — P. 886; Park R. E. The Problem of Cultural Differences / R. E. Park // Race and Culture. — Glencoe, 1950. — P. 10.
27. Дружбинский В. «Нашого цвіту по всьому світу...» / В. Дружбинский // Зеркало недели. — 2003. — № 21 (446). — С. 21.
28. Заробитчане перевели в Україну болем 8 млрд долларів // «Жизнь». — 2007. — № 154. — С. 4.
29. Населення Донецької області за 2007 рік. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. — 244 с.
30. Окремі демографічні показники у 2008 році. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. — 118 с.
31. Пасс А. Оформлення офіційної опіки над дітьми заробітчан / А. Пасс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.deti.zp.ua/show_article.php?a_id=300088.
32. Дидула Р. Письма детей мигрантов — о себе и об Украине / Р. Дидула [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.deti.zp.ua/show_article.php?a_id=300120.
33. Економічне і соціальне становище Донецької області за 2008 рік. — Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. — 117 с.
34. Балакірева О. М. Рівень і тенденції поширення тютюнокуріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України: монографія / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Н. О. Рингач та ін. — К.: Український ін-т соціальних досліджень ім. О. Яременка, 2008. — 152 с.
35. У Києві відбувся круглий стіл про сирітство як наслідок трудової еміграції (10 грудня 2008 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dipsm.org.ua/all/1356>.
36. Димовський Б. Національне сирітство. Підбито підсумки акції «Діти емігрантів про себе» / Б. Димовський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/274385>.

Подано до редакції 30.11.2009 р.